

Likvideringer under 2. verdenskrig

ARNFINN
MOLAND

Inger Cecilie Stridsklevs kronikk 14.2. om hjemmefrontens likvideringer under krigen møter sterke innsigelser fra dagens kronikar, som er direktør ved Norges Hjemmefrontmuseum. Hennes fremstilling har flere alvorlige feil, og konklusjonene er enten fraværende, hjelpeløse eller misforståtte, skriver han. Mange av veteranene fra motstandsbevegelsen ser med uro på at innsikt i denne tiden er blitt mangelvare også i avisredaksjonene.

At norsk okkupasjonshistorie fremdeles engasjerer, over 50 år etter frigjøringen, er positivt. Dette fører til at nye generasjoner får interesse for denne viktige epoken i norsk historie. Samtidig bærer det også i seg en problematisk kime. Utspill iscenesatt av folk med ulike vikarierende motiver eller manglende kunnskap om emnet har et mye lettere spillerom ettersom krigsgenerasjonen er i ferd med å dø ut. Den kollektive bevissthet, for å bruke et litt storslått uttrykk, trenger oppdatering i en helt annen utstrekning. Mange av de virkelige veteranene innenfor motstandsbevegelsen – i ordets videste betydning – ser derfor med uro på utviklingen og er lite glad for å delta i de oppklaringsrunder som ofte er nødvendig.

Også avisredaksjonene må i en helt annen grad føres med bakgrunnsstoff. Redaktører og journalister er ikke lenger innforstått med det som for etterkrigsgenerasjonen innenfor faget har vært basiskunnskap. Med Arne Skouen ute av miljøet forsvant en av de siste garantister for innsikt basert på personlige opplevelser og kunnskap om epoken. Stoff som tidligere ville blitt lest i redaksjonen med en ørliten heving av øyebrynene over formuleringens hjelpeløshet og påstandenes uholdbarhet, for så å bli sendt tilbake med en høflig beklagelse, kan man i dag finne på kronikkplass.

Problemet er at emnet er et Eldorado med tanke på nye «avsløringer» og sterke oppslag. «Henrettet med nakkeskudd» gjør seg godt i løssalg (VG 17.2.96). Utgangspunktet for VG og for denne kronikken er den fremtredende presentasjon som er gitt en ny og, ifølge Aftenposten, «grundig undersøkelse» av likvidasjoner under krigen, utført av lege Inger Cecilie Stridsklev («Likvidasjoner i Norge

1941–45», kronikk 14.2.96). Undersøkelsen er også trykt i serien av rapporter fra prosjektet «Norge under okkupasjonen», ledet av rektor Jan Eidi ved Folkeuniversitetet.

Før vi ser nærmere på denne, kan det være nyttig med et par presiseringer. Likvidasjoner utført av motstandsbevegelsen skjedde under krigen, nettopp fordi målet var å beskytte motstandskampen. Dette tilsa igjen at de likviderte var sentrale angivere og/eller NS-folk som utgjorde en trussel mot denne.

Antall personer dømt for angiveri og/eller agentvirksomhet i rettsoppgjøret etter krigen, nemlig 4037, viser omfanget av trusselen. Vi har ingen eksempler på likvideringer etter frigjøringen.

Forsvarsminister Jens Chr. Hauge har i brev til riksadvokaten 16.5.47 redegjort for de kriterier som i prinsippet lå til grunn for likvidasjon. Tillatelse ble gitt dersom:

1. det forelå beviser for agentvirksomhet eller angiveri som måtte anses for å være sikre,
2. det var åpenbar fare for gjentagelse,
3. den fare som truet organisasjonene måtte anses for å være betydelig og overhengende,
4. eksekusjonen ble ansett for å være det eneste mulige forsvarsmiddel (tilfangtagelse viste seg gjentagne ganger å være direkte livsfarlig og ineffektiv).

I Julie Backers «Statistisk oversikt over krigsdødsfallene 1940–1945» (Statistisk Sentralbyrå, 1948) blir antallet likviderte oppgitt til 65. I tillegg kommer trolig et antall utført av grupper som ikke sto under direkte kontroll av Hjemmefronten eller den organiserte kommunistmotstanden. Likvidasjon var dermed langt mindre utbredt i Norge enn i de fleste andre okkuperte land, f.eks. Danmark og ikke minst Frankrike. Som professor Johs. Andenæs påpeker i VG (19.2.96), åpnet riksadvokaten i 1945 for etterforskning, uten at det ble avdekket straffbare forhold.

Stridsklevs kronikk er utdrag av rapport nr. 9 fra Eidi (R9). Den er av en slik karakter at det var en mulig slutning å trekke ut fra ordvalg, tendens og konklusjoner: Vedkommende har et vikarierende motiv for sine «undersøkelser». Motivet er velkjent og gammelt: så langt som mulig å mistenkeliggjøre motstandsbevegelsen og den lovlige valgte regjering.

For dem som kjenner temaet, går tankene instinktivt til kretsen rundt organet «Folk og Land», en publikasjon for og av gamle NS-medlemmer som står på sitt. Har man spesiell interesse av denne kulturen innenfor norsk okkupasjonshistorie, kan jeg henvise til nr. 1, 1996 – forøvrig med den iøynefallende tittel «Heil og Sæl 1996» på baksiden. På side 1 og side 5 finner vi bidrag av Stridsklev: «Quis-

MOTSTANDSKAMP: I hele etterkrigstidene om nødvendigheten av de likvideringer i Norge, skriver Arnfinn Moland.

ling var ikke feig» og «Profitt på jødetragedie? Norge i et uheldig lys». Her finner man hennes stil i rendyrket form, uten forsøk på å gjøre ideologien stueren gjennom tilsynelatende tilforlatelige «undersøkelser» som skal passere nålyet i en kronikkredaksjon.

Et par sitater fra artikkelen om jødene skulle gjøre nytten som illustrasjon: «Allerede i 1942 ble Quislingregjeringen utropt til de skyldige i deportasjonen av jødene på bakgrunn av loven om innndragning. Det var kan hende viktigere å bevare det inntrykket enn det var å gi jødene deres tilbake.» Videre forteller hun om NS-folkene i likvidasjonsstyret som «regnet med at verdiene tilhørte jødene». De hadde møter «med tanke på hvordan de skulle få overbrakt jødene i utlandet det som tilhørte dem» og «undret seg på hvorfor de ikke hørte fra dem, og fant ingen måte å få overbrakt verdiene slik at de kom til rette eiere».

Skal ordet historieforskning noen gang benyttes, må det bli her. Språkbruken er ellers gjennomført: «I oktober 1942 begikk en flyktningelos mord på en grensepolitmann på toget som gikk mot Halden til Sverige.» Som man skjønner, er det her tale om en helt spesiell virkelighetsoppfatning. I hennes verden begår en flyktningelos mord når han i en desperat situasjon med ansvar for livet til en gruppe jøder, skyter seg fri. Med dette som bakgrunn og kode må man lese hennes bidrag til okkupasjonshistorien.

Ut fra det foregående må det gå galt når hun begir seg inn på temaet likvideringer. Da hjelper det ikke at hun «i flere år har samlet opplysninger fra 34 ulike kilder» (R9). I tillegg til de alvorlige faktiske misforståelser og feil, mangler hennes fremstilling også struktur. Hennes forsøk på konklusjoner er enten fraværende, hjelpeløse eller misforståtte, bevisst eller

7

denskrig

*i har det vært en grunnleggende konsens-
er som ble utført av motstandsbevegelsen i*

ubevisst. Den som vil nærme seg fenomenet likvideringer under krigen, må oppfylle to grunnleggende kriterier: a) grundig kjennskap til okkupasjonshistorien og en derav følgende forståelse av epoken og dens kilder, og b) en objektiv holdning til kildene, om ikke annet så iallfall i fremstillingen av fakta. Stridsklev mangler begge.

Hun har ikke forstått, eller vil ikke forstå, innholdet i likvidasjonsbegrepet, noe hun viser flere steder i sin undersøkelse. Dette til tross for hennes egen definisjon, som i sak er korrekt nok, om ikke i språkbruk: «betegnelsen på drap hjemmefronten foretok på mennesker som var eller ble antatt å være en fare for hjemmefronten.»

Hun «har forsøkt å unngå å ta med dødsfall i forbindelse med sabotasjeaksjoner», en helt irrelevant problemstilling; hun inkluderer den omtalte skyteepisoden på Halden-toget, som i hennes øyne blir en likvidasjon. Videre finnes det overhodet ingen faglig dekning for å inkludere «drap i tilknytning til arrestasjoner etter krigen», ja, hun har sogar med et dødsfall 24.12.45! Ut fra hennes siterte definisjon faller dette på sin egen urime-lighet.

At innholdet i hennes presisering i tillegg bidrar til en ettersmak av vilkårlighet og overgrep i frigjøringsfasen fra «seierherrenes» side, et velkjent fyord innenfor «Folk og Land»-kulturen, kjennetegner stilen. Til alt overmål presiserer hun at hun ikke har tatt med «drap . . . i fangeleirer etter krigen». I likhet med professor Andenæs spør jeg: Hvilke drap sikter hun til?

Følgende avsnitt er også en studie verd: «Det ser ut til at særlig det som skjedde på Telavåg, der en hel bygd fikk lide på grunn av drap på tyskere, gjorde at hjemmefronten, og det engelske S.O.E. (Special Operations Executive), valgte seg norske ofre.»

Hennes fremstilling, særlig siste setning, gir inntrykk av at hensikten med operasjonen var likvidasjon, men faktum er at Telavåg-tragedien absolutt ingenting har med dette å gjøre. De to tyskerne ble drept i en regelrett skuddveksling med to Linge-karer. Også disse to måtte bøte med livet.

Hele avsnittet er irrelevant og i vår sammenheng misforstått, i tillegg til at det igjen på en underfundig måte etterlater «hjemmefronten» med svarteper.

Videre går det over stokk og stein. Etter å ha slått fast at «i Sogn og Fjordane er det ikke kjent noen likvideringer», skriver hun: «Til gjengjeld omkom 10 norske varetektsfanger mistenkt for landssvik utenfor Flora 1.9.45.» «Til gjengjeld» for hva? Setningen er uforståelig dersom man ikke kjenner den tidligere nevnte koden innenfor gammelnazistenes idéverden.

I forbindelse med at likvidasjonsaker ikke ble tatt opp i Norge, undrer Stridsklev «om man kan ha latt seg smitte av nazistenes nedvurdering av menneskeverdet til grupper av mennesker». En slik sammenligning er, med respekt å melde, uten sans for proporsjoner, og man må bare undres over at hun ikke ser ironien i sitt eget sitat fra Quislings forsvarer: «NS-medlemmer med Quisling i spissen har levet i sin egen idéverden og har sett på likvidering av NS-medlemmer på ganske liknende måte som vi har sett våre patrioter er blitt skutt ned.» Det skulle ikke være nødvendig å leve i en slik idéverden i dag.

Det essensielle ved fenomenet likvideringer utført av motstandsbevegelsen i Norge under krigen, er at det i hele etterkrigstiden har vært en grunnleggende konsensus om nødvendigheten av denne siden ved motstandskampen. Forsøk på å lage sensasjoner eller nøre opp under en eller annen form for kritikk mot myndighetene – i London under krigen eller i Norge etter – har hittil vist seg å være uten substans. Man kan heller ikke si at fenomenet var et produkt av sin tid som vi i dag tar avstand fra, slik man ofte opplever utviklingen innenfor visse moral- eller verdispørsmål. I en fremtidig lignende situasjon, i Norge eller i hvilket som helst annet samfunn, vil dette skje igjen, med samme holdbare begrunnelse og argumentasjon.

Det er derfor lite eller ingenting som tyder på at det «er på høy tid å sette spørsmålstejn» ved likvideringer i Norge. En seriøs faghistorisk behandling av temaet er en helt annen skål. Imidlertid er emnet både følsomt og komplisert, kildemessig og i forhold til personvern, først og fremst i forhold til de likvidertes pårørende. Derfor vil kravet til seriøsitet i tilfelle en slik undersøkelse skulle gjennomføres, ligge på et helt annet plan enn det vi her har sett.